

N.M.KARAMZİN'İN "ZAVALLI LİZA" ÖYKÜSÜ İLE SAMİ PAŞAZADE SEZAI'NİN
"SERGÜZEŞT" ADLI ROMANININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Comparative Analysis of N. M. Karamzin's Story "Poor Liza" and
Sami Pasazade Sezai's Novel "Sergüzeşt"

Ersin ÇETİNKAYA*

Rahman ÖZDEMİR**

Öz

Çalışmamızda Rus ve Türk edebiyatlarında oldukça mühim bir yere sahip olan N.M.Karamzin'in 'Zavallı Liza' öyküsü ile Sami Paşazade Sezai'nin 'Sergüzeşt' adlı romanı tema, olay örgüsü, yazıldığı dönemler ve karakterler arası benzerlikler/farklılıklar açısından ele alınıp karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Eser karakterlerinin özellikleri, yazarların dönemlerine bakış açısı, eserlerin dönemin yazın dünyasındaki yeri, önemi, etkisi gibi unsurlara değinilmesi çalışmamızın kapsamını oluşturacaktır. N.M.Karamzin ve Sami Paşazade Sezai'nin yaşam öykülerinde birçok benzerlik bulunmasının yanı sıra, dönemin yazın dünyasına sağladıkları katkı da müşterek bir nitelik taşımaktadır. N.M.Karamzin, 19.yy Rus Edebiyatı'nın 'Altın Çağı'nı yaşayacağına adeta bir habercisi gibidir. Kendinden sonra gelen A.S.Puşkin gibi birçok yazarın sanat anlayışına etkisi söz konusudur. Çevirmen, yazar ve şair kimliğiyle

Abstract

Having an important place in Russian and Turkish literature, N.M Karamzin's story " Poor Lisa" and Sami Pasazade Sezai's novel "Serguzest" will be examined comparatively in terms of theme, plot, the period in which they were written, similarities or differences between characters. Referring to elements such as the features of characters in these works, the authors' viewpoint of their period, the place, importance and effect of the works will constitute the content of our study. As well as there are a lot of similarities in the biographies of N.M. Karamzin and Sami Paşazade Sezai, their contributions to the world of literature have a common nature. N.M.Karamzin is almost like a precursor of "Golden Age" of 19th century Russian Literature. He has an influence on the sense of art of many successive writers such as A.S Puşkin. As a translator, writer and poet Sami Pasazade Sezai who has similarities

* Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ecetinkaya@agri.edu.tr.

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, rahman.ozdemir@atauni.edu.tr.

N. M. Karamzin ile benzerlik gösteren Sami Paşazade Sezai ise gerek eserlerinde konu edindiği temalar, gerekse Türk edebiyatına kısa hikâye yazın tarzını getirmesi ve Türk edebiyatında romantizmden realizme geçişi sağlaması ile dikkat çekmiştir. Ele aldığımız eserler ile farklı iki toplumun edebi, kültürel ve toplumsal özelliklerini ortaya koymak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zavallı Liza, Sergüzeşt, karşılaştırmalı edebiyat, toplumsal yaşam.

with N.M Karamzin draws attention both through themes in his works and by bringing short story writing style to the Turkish Literature and providing transition from romanticism to realism in Turkish Literature. To reveal two different societies' literary, cultural and social features with the literary works we handle constitutes the aim of this study.

Key Words: Poor Lisa, Serguzest, Comparative literature, social life.

GİRİŞ

Edebiyat biliminin incelediği ana konu, beşere dair özellikler olduğu için her ülkenin yazın dünyasında dönemin kültür algısı, bireylerin iç dünyası, yine bireylerin değerleriyle olan ilişkisi, sosyal ve politik koşullar gibi birçok konu yazarların eserlerinde kendilerine belirli ölçülerde yer bulur. Tarihi süreç içerisinde farklı toplumların özgün bir kültür ortamına, medeniyet algısına, tarihi ve coğrafi özelliklere sahip olmasına rağmen, yazın dünyasında birçok ortak yönelimin var olduğu görülmektedir. Konu insanoğlu ve onun dünyası olduğunda, yazın dünyasında bütün farklılıklara karşın, ortak temaların işlendiği birçok esere rastlamak mümkündür. Edebiyat biliminin alt dalı olan karşılaştırmalı edebiyatın görevi ise; bu gibi eserlerin özelliklerini, benzer/farklı açılarını ve konuların işleniş tarzlarını ele almaktır. Bir edebiyat araştırma sahası olan karşılaştırmalı edebiyat, metin neşri, metin incelemesi (tahlil ve şerh), edebiyat tarihi gibi üç ayrı araştırma alanı teşkil eder.¹ Ele almış olduğumuz çalışmada, metin incelemesi yöntemi kullanılarak, N.M.Karamzin'in 'Zavallı Liza' öyküsü ile Sami Paşazade Sezai'nin 'Sergüzeşt' romanı incelenecek, farklı iki toplum ve kültüre ait olan eserlerin tema ve karakterleri açısından ortak noktaları/farklılıkları açıklanmaya çalışılacak, iki eserin yazılma süreleri arasında neredeyse bir asırlık bir zaman dilimi olmasına rağmen, eserlerde geçen sosyolojik yapı, karakterler arası ilişki, trajik son gibi hususlar ağırlıklı olarak aşk teması üzerinden dikkat çekilecek noktalar olacaktır.

'Zavallı Liza' öyküsü ile N.M.Karamzin'in, 'Sergüzeşt' romanı ile Sami Paşazade Sezai'nin Edebi Sanatı

N.M.Karamzin 'Zavallı Liza' adlı eserini 1792 yılında kaleme alır ve eser aynı yıl 'Moskova Dergisi'nde (*московский журнал*) yayımlanır. Dönemin okuyucusu eserin konusunu ve kahramanlarını oldukça gerçekçi bulur. Bu gerçekçilik öylesine büyük bir etki yaratır ki; eser yayımlandıktan sonra N.M.Karamzin'in karakterlerini gezdirdiği Simonov Manastırı ve çevresine, Liza'nın bedenini ölüme terk ettiği göl kenarına

¹ İ. Engünün, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s.15.

insanların geldiği ve buraları ziyaret ettiği bilinir. Gerçekçi yönelimleri ve sanatsal değeriyle bu eser, N.M.Karamzin'e henüz yirmi beşli yaşlarında olmasına rağmen büyük bir ün kazandırır.

18. yy Rus edebiyatında oldukça hacimli klasik romanların yaygınlığı görülür. Ancak N.M.Karamzin bu genel tutumdan vazgeçerek dönemin yazın dünyasına ilk olarak uzun öykü (*novelka*) türünü sokar. Bu öykü türünde ise dikkat çekici unsur, insanın duygu dünyasına yer verilmeye başlanmasıdır. Kısa olmasına rağmen net ve dinamik bir anlatıma sahip olması gibi nitelikleri ile 'Zavallı Liza' Rus edebiyatında santimentalist öykü türünün ilk ve en seçkin örneği olarak nitelendirilir. Bundan dolayı Rusya'da santimentalist akımı ile N.M.Karamzin ismi hep yan yana zikredilir.

Santimentalizm, Avrupa'da 18. yy'ın 20'li yıllarından 80'li yıllarına kadar, Rusya'da ise 18. yy'ın sonlarından 19. yy'ın başlarına kadar varlığını sürdüren aşırı duygusallık, yaşıntıda duyguyu esas ve ölçü alan öğretilerin genel adı, edebî eserde duyguyu ve duygusallığı öne çıkaran ve bunu ölçü kabul eden sanat anlayışı, eserde içe kapanma, edilgenlik, yufka yüreklilik, gözü yaşlı bir duygululuk halidir.²

Santimentalistler eserlerinde bilhassa insani ilişkilere, iyi/kötü arasındaki amansız çatışmaya yer verirler. N.M.Karamzin'in 'Zavallı Liza' eserinde yer alan kahramanların yaşamları santimentalist akımın yönelimleri dâhilinde betimlenmiştir. Liza'nın annesinin, eşinin ölümü üzerine bitmek tükenmek bilmeyen gözyaşları, kızına gösterdiği derin sevgi, doğaya karşı beslediği içten hayranlık, Liza'nın Erast'a karşı gösterdiği aşk ve Erast'ın bu aşka gösterdiği karşılık gibi karakterlerin ruh dünyasında görülen özellikler eserin santimentalist yönünü ortaya koyar.

Eserde birçok tema çeşitliliği göze çarpmasına karşın, bunlardan belki de en önemlisi yazarın sanatında köylü yaşamına/çevresine gösterdiği dikkattir. Bu noktada yazar, eserin başkahramanı olarak ataerkil aile yapısı içerisinde bulunan ve bu aile yapısının getirisi olarak ahlaki değerlere sahip olan köylü bir genç kıza –Liza'yı- seçer. Karşısına ise şehir yaşamının temsilcisi olarak Erast'ı koyar. Böylelikle yazar, şehir ve köy yaşamını karşı karşıya getirir. Yazarın 'Zavallı Liza' adlı eseri ile böylesi bir karşıtlığa yer vermesi, Rus edebiyatında ilk kez görülen alışılmamış bir yönelimdir.

N.M.Karamzin, 'Zavallı Liza' adlı öyküsüyle sadece küçük insan teması ve toplumsal adaletsizlik gibi meseleleri ele almakla kalmaz, ayrıca sevgi-ıstırap, sevgi-mutluluk, insan-doğa ilişkilerine de değinir. Eserindeki bütün bu özellikleriyle aslında bizlere bütün bir yurdu resmeder. Dönemin toplumsal bir olgusuna sergilediği doğal ve gerçekçi bir yaklaşım ile Rus yazın dünyasında sosyo-psikolojik roman türünün ortaya çıkmasına da vesile olur. Kölelik/esaret temasının işlendiği 'Sergüzeşt' eseri, Sami Paşazade Sezaî'nin ilk ve tek romanıdır. Eser 1889 yılında yayımlanır. Yayımlandığı dönemde başka yazarlar tarafından da kölelik teması işlenmiştir. Ancak bu roman diğerlerine nazaran daha başarılı kabul edilir. Bunun sebebi olarak ise, *yazarın bu temayı, bir cariyenin ya da odalığın kısaca yetişkin bir insanın hayatı olarak değil de beş*

² T. Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001, s.364.

*altı yaşlarında bir çocuğun hayatını anlatarak dikkatlere sunması*³ gösterilir. Sami Paşazade Sezai eseri hakkında *'Boğaziçi'nde geniş bahçeleri kalın çınar ve fıstık ağaçlarının gölgesine uzanmış rakid, loş ve serin havuzları, cesim bağları, haşmetli konakları olan –Mısırlılara ait- malikânelerden birinde bir bahar günü gezerken esireleri, halayık hayatını düşündüğünü ve bu ilhamla bizim edebiyatımızda ilk defa olarak tezli romanı, bir Jack'tan ziyade bir Graziella'yı hatırlatan, yani realist olmaktan ziyade romantik olan romanı yazdığını* söyler⁴.

Eser, *Sezai Bey'in realist bakış açısının ve sosyal tenkit anlayışının ürünü*⁵ olarak nitelendirilir. Yazarın bakış tarzında karakterlerine karşı takındığı tavır açıkça görülür. Bu bağlamda *romana, en küçük teferruatına varıncaya kadar, yazarın insani görüşü, değer hükümleri hâkimdir.*⁶ Ana karakter Dilber, dönem toplumunda var olan yüzlerce köleden sadece birisidir. Sami Paşazade Sezai'nin bu eserinde sosyolojik gerçekliklerin yanı sıra kendi yaşamından izlere rastlamakta mümkündür.

Yazarın annesi Dilârayış Hanım da Kafkasya'dan İstanbul'a kaçırılarak getirilmiş bir cariyedir. Sami Paşazade Sezai 'Sergüzeşt' romanında; küçük yaşlarda köle olarak konaklarda çalıştırılan, hor görülen, eziyet edilen ve küçük düşürülen Dilber karakteri ile aslında dönemin köle ticareti anlayışını, toplumsal eşitsizliğini, kuşak çatışmasını, değer yargılarını gözler önüne serer. Bu nitelikleriyle Dilber bir anlamda dönemin en büyük gerçekliklerinden birisidir. Sami Paşazade Sezai'nin Türk yazınına en büyük katkısı çağdaş kısa hikâye türünü kazandırmasının yanı sıra özellikle 'Sergüzeşt' romanında sergilediği realist yaklaşımdır. İlk gerçekçi romanlardan biri olarak kabul edilen bu eser, dönemin sanat anlayışında romantizmden realizme geçiş aşamasında oldukça mühim bir yere sahiptir.

Sami Paşazade Sezai'nin bir esiri, halayık kızını romanının ana kahramanlarından birisi yapması ve onun da sevecek bir kalbinin olduğunu göstermesi, eserin yazılış dönemine göre ses getiren bir olaydır. Bu konuda Namık Kemal, Sami Paşazade Sezai'ye yazdığı bir mektubunda; *'Eserinin en büyük meziyeti tasvirlerinin fevkalade olmasıyla beraber fenn ü hakikat dairesinden çıkmamasıdır.'*⁷ sözleriyle eser hakkındaki düşüncelerini belirtir. Mustafa Reşid de *bir nefeste yazılmış olması dolayısıyla eserin övülmeye değer olduğunu* belirtir⁸.

Eser için birçok edebiyatçı farklı söylemlerde bulunur ve bunların çoğu olumludur. Mehmet Celal, *'Sergüzeşt ulvi bir eserdir... servetin sefalete karşı çıkardığı nıdayı tahkîr bu kadar tahayyül edebilir.'*⁹ diye dile getirir. Eser sadece tabii olduğu edebiyat çevresinden değil, aynı zamanda diğer edebiyatların yazarları tarafından da

³ A. İ. Kolcu, *Yeni Türk Edebiyatı*, Ed. Ramazan Korkmaz, Grafiker Yayınları, Ankara Ekim 2015 s.109.

⁴ 'Sami Paşazade Sezai Bey'in Yalısında Bir Saat', Yeni Kitab, 6, 1927. G. Güven, *Sami Paşazade Sezai ve Eserleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s.88-89'dan.

⁵ A. İ. Kolcu, s.110.

⁶ M. Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* 1, Dergâh Yayınları, İstanbul Ekim 2014, s.364.

⁷ Florinalı Nazım, 'Sami Paşazade Sezai Bey' Süs, 19, 20 Ekim 1339. G. Güven, s.84'ten.

⁸ G. Güven, s.84.

⁹ M.Celal, *Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri*, İstanbul, 1894, s.521. G. Güven, s.84'ten.

değerlendirilir. V.L.Gordlevskiy, 'eserin konusu ile ressam Celal Bey üzerinde durur ve o devir Türk edebiyatında Pierre Loti'nin de dikkatini çekmiş olan bedbin havanın *Sergüzeşt'te bulunduğunu*' kaydeder¹⁰. Yine Mehmet Kaplan *Sergüzeşt* romanı için: ; '*Sezai'de kuvvetli bir pitoresk' duygusu vardır. Sergüzeşt romanının kahramanı bir ressamdır; bu romanın esas yapısında tasvir, vak'adan ve duygudan daha esaslı bir yer işgal eder*¹²' diyerek yazarın yapmış olduğu sosyal hayat tasvirinin ne derece başarılı olduğunu ve romanın yeniliğini vurgular.

Mehmet Kaplan, '*Sergüzeşt yazarını bizde, sanat ile ideoloji, siyaset, felsefe ve ahlakı birbirine karıştırmayan 'ilk halis hikâyecisi ve romancı' olarak görür*¹³. Eser hakkında yapılmış olan olumlu yorumların aksine Güzin Dino, eseri özellikle psiko-sosyal ve gerçekçi yönlerinden ele alır. Romanın esirliğe karşı düşünceleri uyandıracak yerde duyguları ayaklandırma gayesiyle yazılmış olduğunu ileri sürer¹⁴. Ahmet Hamdi Tanpınar ise; '*kibar ve sanatkârane hatta Avrupalıca bir hayatı aksettirmek endişeleri' içinde devrin en önemli temlerinden esirliği ele alan Sergüzeşt'te, Servet-i Fünun'dan önce beliren 'şairane ve solgun bir hissilik ve çekingen bir realizm bulur.'* Ayrıca, 'iyi okunmadığı için bu ilk nesil romancılarının en olgunu gibi gösterilen' *Sergüzeşt'teki bazı acemiliklere işaret eder*¹⁵.

Berna Moran ise '*Sergüzeşt' romanı hakkında düşüncelerini şöyle dile getirir: 'Türk romanının romantizmden realizme geçişini açıkça gösteren bir roman olarak tanınan, Sami Paşazade Sezai'nin Sergüzeşt'inde 'vaka gözlem ürünüdür' deniliyor. Ama olayları İstanbul'un gündelik hayatı içinde geçen ve esaret sorununa eğildiği için tezli diyebileceğimiz bu romanın da olay örgüsüne bakacak olursak, yazarın (belki farkında olmayarak) yine aşık hikâyelerinin kalıbını ve tiplerini kullandığını görürüz.*¹⁶

Yine Berna Moran, yazarın ana kahraman olarak neden kadın bir karakteri seçtiğini, '*Bununla birlikte yazarlarımız yapıtlarına kahraman olarak kızlar seçiyorlardı, çünkü toplumda asıl aşağılayıcı durumda olan ve fikri sorulmadan evlendirilen onlardı.*¹⁷ , sözleriyle açıklar.

Görüldüğü üzere her iki yazarın da farklı ülkelerin vatandaşları olmalarına ve farklı toplumsal ve kültürel yapılarla sahip coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, sanat anlayışlarında özellikle Avrupa'da edindikleri izlenimlerin etkisinin görülmesi, farklı edebi akımları sanatlarında büyük bir uyum içerisinde kullanmaları, dil ve üslupta sadeliği tercih etmeleri gibi birçok noktada önemli benzerlikler göze çarpmaktadır.

¹⁰ V. L. Gordlevskiy, *Çorki Po Novoy Osmanskoy Literature*, Moskova, 1912, s.116-117. G. Güven, s.85.

¹¹ Resimsi.

¹² M. Kaplan, *Namın Kemal, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1948, s.204. G. Güven, s. 86.

¹³ M. Kaplan, 'Pabdomima', *Yol*, 1, 13,9 Mart 1966. G.Güven, s.87'den.

¹⁴ 'Sami Paşazade Sezai Bey'in *Sergüzeşt* isimli Romanında Gerçekçiliğin Payı', *D.T.C. Fakültesi Dergisi* XII, 1-2, Mart-Haziran 1954, s.139,152. G. Güven, s. 87.

¹⁵ XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1956 (II. baskı), s:271-274. G.Güven s. 87.

¹⁶ B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* 1(Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.41.

¹⁷ B. Moran, s. 42.

Eserlerin 'aşk' teması üzerinden metin incelemesi

N.M.Karamzin ve Sami Paşazade Sezaî'nin yaşadıkları dönemlerde ele aldıkları 'Zavallı Liza' ve 'Sergüzeşt' adlı eserleri, ülkelerinin yazın dünyasının geleceğine yön vermiş olmaları ve dönemlerinin edebiyatında bir geçiş oluşturmaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

İnsana ait olan her şey milliyet, farklı toplum ve düşünce yapısı gözetmeksizin kendisine ortak bir paydada yer bulur. Kendisine yer bulan ortaklık genellikle insanın duygu dünyasında ortaya çıkan olgulardır. Bugün hangi edebiyata bakarsak bakalım insanın duygu dünyasında her zaman var olmuş ve bu varlığını devam ettirecek olan 'aşk' kavramı genellikle benzer özellikler taşır. Çalışmamıza konu olan iki eserdeki 'aşk' kavramı da bahsetmiş olduğumuz benzer özellikleri barındırır.

N.M. Karamzin 'Rus Seyyahın Mektupları' eserinde (*Письма русского путешественника*) Avrupa seyahati sırasında karşılaştığı yaşlı bir kadının hayatı ile ilgili dinlediği hikâyeden çok etkilenir¹⁸ ve 'Zavallı Liza' öyküsünü bu tesir ile kaleme alır. Eserde Liza ve Erast arasındaki aşk, tesadüfen tanışmayla başlayan bir ilişki olarak karşımıza çıkar. Bağlı bulunduğu sosyal statü nedeniyle yüksek sosyetenin ikiyüzlülüğünden sıkılan Erast'ın Liza'ya karşı hisleri, onda gördüğü masumiyet ve saflık nitelikleriyle aşka dönüşür. Erast Liza'nın yanında kendisini daha huzurlu hisseder. Bir nevi Liza, Erast'ın sığınacağı bir liman olur. '...bir köyde, vahşi bir ormanda veya cennette, nerede olursa olsun onunla birlikte yaşayacağımı söyledi.'¹⁹ Erast Liza'yı masumiyetin simgesi olarak gördüğü için genç kızı 'çoban' olarak adlandırır.²⁰ Erast bulunduğu toplumsal statüden memnun değildir. Liza'nın aşkıyla beraber bu durumunu eleştiren Erast daha önce yaşadığı eğlencelerin, zevklerin ve hazların oldukça değersiz olduğunu anlar. Hatta eskiden duygularının kana kana içtiği aşağılayıcı şehvetperestliğinden tiksindir. Böyle bir farkındalığın sonucunda şu ifadeleri söyler: '*Onun duygularını kötüye kullanmayacağım ve hep mutlu olacağım*'.²¹ Bu ilişkide Erast aktif bir konumda yer alır. Bir anlamda ilişkinin seyrini belirleyen Erast'tır. Liza gerek bulunduğu toplumsal sınıf, gerekse naif karakterli olması sebebiyle Erast'ın her dediğini yaparak pasif bir rol üstlenir. Bu aşkta rastladığımız her durum, alınan her karar Erast'a aittir. Ancak bütün bunların sonucunu en ağır bir şekilde Liza öder. Liza naif bir karakter olmasına rağmen farkındalık sahibidir. Bulduğu sosyal tabakanın bu ilişkide büyük bir engel teşkil edeceğini öngörerek Erast ile şu diyalogu gerçekleştirir:

"- Ama sen benim kocam olamazsın dedi Liza iç geçirerek,

- Neden?

¹⁸ L. G. Kisliyagina, *Formirovaniye Obşestvenno-Političeskih Vzglyadov (1785-1803 gg)*. N. M. Karamzina, *Pod Redaktsiyey Proffesora İ. A. Fedosova*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1976, s.58.

¹⁹ B.Karaca, *Rus Edebiyatı Öykü Antolojisi*, Kavis Yayıncılık, İstanbul 2010, s.39

²⁰ D. D. Blagoy, *İstoriya Russkoy Literaturı XVIII veka*, Gosudarstvennoye učeбно-pedagogičeskoye izdatelstvo, Moskova 1951, s.647.

²¹ B. Karaca, s.38.

- *Ben köylüyüm.*²²"

Görünüşte basit bir köylü kızı olarak eserde var olan Liza, dönemin getirisi olarak içerisinde bulunduğu konumun farkındadır. Bir yandan Erast'ın kendisine hissettiği duygulara tüm kalbiyle inanır, diğer yandan ise sınıfsal farklılığın gerçekleri yüzüne çarpar. Genç kızlık duygularıyla Erast'ı düşünerek sabaha kadar uyuyamayan Liza, Erast'la ilgili hayal kurarken bile âşık olduğu kişinin Erast'ın yerine bir çoban olmasını ve bu çobanla daha rahat bir şekilde görüşebileceklerini içinden geçirir: *'keşke şu anda düşüncelerimi meşgul eden kişi sıradan bir köylü, bir çoban olarak doğsaydı, şimdi önümde sürüsünü kovalayan da o olsaydı.'*²³

'Zavallı Liza' öyküsü Rus edebiyatının temel yapıtlarından birisi olarak kabul edilir. Eserin gerek içerik gerekse dil ve üslup özellikleri sonraki dönem edebiyatçıları önemli ölçüde etkilemiş, onlar için adeta birer örnek olmuştur. Prof. A. İ. Kirpiçnikov²⁴, *"Şu an 'Zavallı Liza' insanlara soğuk ve boş bir öykü gibi gelebilir. Fakat fikir olarak Puşkin'in romanslarını aratmayacak güzelliktedir. Bu eserle birlikte Rus edebiyatı iyiye giden bir yönelime girmiştir."*²⁵ diye dile getirir. Prof. A. İ. Kirpiçnikov'un bu tespitinden yola çıkarak, eserin ilk bakışta iki insan arasında yaşanan basit bir aşk hikâyesini anlatmadığına, aksine daha derin konular ihtiva ettiğine şahit oluruz. Eseri daha boyutlu bir şekilde incelemeye çalıştığımızda öykünün sadece içsel bir kıpırtıyı, yani aşkı, anlatmadığını, aynı zamanda dönem içerisindeki insanların hayatlarından bilgiler verdiğini ve insanlar arasındaki sosyal statünün keskinliğini gösterdiğini görürüz. Hem Erast hem de Liza aralarında olan ilişkinin toplum tarafından kabul görülmeceğini bilir, fakat yine de bu görüşmeyi sürdürürler. Eserdeki aşk sadece iki kişi arasında ortaya çıkan manevi bir bağ değil, aynı zamanda toplumdaki kişiler arası statünün keskin bir göstergesidir. Bu yüzden karakterler ikili ilişkilerde temkinli davranırlar. Liza naif doğası gereği bu ilişkiyi annesine açıklamak ister fakat Erast bunu reddeder. Bunun nedeni ise Liza'nın, yaşının küçük oluşu ve masumiyeti yüzünden bunun ne denli felaketler getireceğini düşünmemesi, Erast'ın ise bunu az çok kestirebilmesidir:

- *Ne kadar şanslıyım. Annem benim beni sevdiğini öğrenince ne kadar mutlu olacak.*

- *Ah, hayır, Liza! Ona bir şey söylemek gerekmiyor.*

- *Niçin ki?*

- *İhtiyar insanlar şüpheli olurlar. Gözünün önüne kötü şeyler getirir.*²⁶

Eserde bahsetmiş olduğumuz bu toplumsal statünün keskinliğini gösteren birçok ifade bulunur. N.M. Karamzin eserde dönem içerisindeki bahsedilen durumu

²² B. Karaca, s.39.

²³ B. Karaca, s.35.

²⁴ (1845-1903) Rus edebiyat tarihçisi, filolog.

²⁵ P.N. Berkova, G.P. Makogenenko, İ.E. Sermana, Derjavin i Karamzin v Literaturnom Dvijenii XVIII-naçala XIX veka, İzdatelstvo 'Nauka' Leningradskoye Otdeleniye, Leningrad 1969, s.14.

²⁶ B. Karaca, s. 36.

santimentalizmin sunmuş olduğu teknikleri başarılı bir şekilde kullanarak gösterir ve dönem Rusya'sının toplum yapısını gözler önüne serer.

N. M. Karamzin'in 'Zavallı Liza' öyküsünün diğer bir çarpıcı yönü ise, eser içerisinde geçen *'köylü kadınlar da sevebiliyorlar!'*²⁷ ifadesidir. Yazarın dile getirmiş olduğu bu ifade eserin yazılış dönemine göre değerlendirildiğinde, kanaatimizce, oldukça cesur bir davranıştır. Çünkü yazar 1700'lü yılların Rusya'sının kapalı toplumunda hem köylü hem de kadın bir karakteri ana kahraman olarak seçer.²⁸ Böylesine bir karakter seçimi ve Rus edebiyatında özellikle 19. yy 'da sık bir biçimde kullanılan 'küçük insan'²⁹ temasının tohumlarını atması, yazarın elde etmiş olduğu büyük bir başarıdır. Yazar hakkında V. G. Belinski³⁰; '*Rus edebiyatında N. M. Karamzin ölmüş olan dilin canlı bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir kişidir. Bu dönem her şeyden önce edebiyatın toplumda önem kazandığı ve hayatın yol göstericisi olduğu bir zaman dilimi olmuştur. N. M. Karamzin Rus edebiyatında ilk kez halkı eserde kullanan yazar olmuştur,*³¹ diye dile getirir. Y. M. Lotman³² ise *N. M. Karamzin, Rus kültüründe sadece eserleriyle, getirmiş olduğu edebi diliyle değil aynı zamanda eserlerinde kullandığı üslup, insanoglu hakkında düşündüğü fikirlerle de çok önemlidir. Onun eserleri ve emekleri olmadan ardılları Rus edebiyatını bu denli geliştiremezlerdir.*³³ diyerek yazarın Rus edebiyatındaki önemini belirtir.

Toplumsal statüye göre şekillenen insanların ikili ilişkileri hemen hemen her toplumda aynı çizgide gelişir. Aralarında yaklaşık yüz yıllık gibi bir süre bulunmasına ve toplum yapısı olarak birbirlerinden oldukça farklı olmasına rağmen, Türk edebiyatında da bu gibi konuların işlendiğini görmek mümkündür. Sami Paşazade Sezaî'nin 'Sergüzeşt' romanı da böyle bir konu barındırır. Yer, zaman, toplum, davranış farklı fakat ana konu yine aynıdır.

Farsça bir kelime olan ve kelime anlamı olarak macera anlamına gelen Sami Paşazade Sezaî'nin 'Sergüzeşt' romanı; esaret konusunu ele alan ve bir paşazade ile cariye'nin başkaları tarafından uygun görülmeyen aşkını anlatan bir eserdir. Ana kahramanlar Dilber ve Celal Bey farklı toplum yapısına mensup olan kişilerdir. Dilber esir bir Çerkez kızı iken Celal Bey soylu bir ailenin eğitilmiş çocuğudur. Sami Paşazade Sezaî'nin bu eserinde yaşanan toplumdaki insanlar arası sosyal statünün birçok şeyi belirlemede çok baskın olduğu gözler önüne serilir. Evlerinde halayık olarak çalışan Dilber'in güzelliğini fark eden ve âşık olan Celal Bey, Dilber'in de bu duygulara cevap

²⁷ B. Karaca, s.31.

²⁸ D. D. Blagoy, İstoriya Russkoy Literaturı XVIII veka, Gosudarstvennoye ucebno-pedagogičeskoye izdatelstvo, Moskova 1951, s.644.

²⁹ Küçük insan teması dönemin despot yönetimi altında ezilen, çok az para ile hayatını idame ettirmeye çalışan, çevresi tarafından saygı görmeyen, horlanan ve yapılabilecek en kötü işi yapan insanlar için kullanılan bir kavramdır. 18.yy sonu 19.yy'da Rus edebiyatında yoğun bir şekilde kullanılır.

³⁰ (1811-1848) Rus yazınının en önemli eleştirmenlerinden biri olarak kabul edilir.

³¹ V. G. Belinskiy, http://dugward.ru/library/pushkin/belinskiy_soch_pushk.html#karamz, Erişim Tarihi: 15.10.2016

³² (1922-1993) Rus edebiyat tarihi uzmanı, eleştirmen,

³³ Lotman, *Sotvorenıye Karamzina*, s.14.

vermesi neticesinde onunla beraber olur. Fakat bu eserde ortaya çıkan aşkın seyrini belirleyen ne Dilber ne de Celal Bey'dir. Oğullarının parlak bir gelecek elde etmesi endişesiyle yaşayan Celal Bey'in anne ve babasıdır. '*Biz onun terbiyesine, tahsiline bu kadar çalıştığımız ve kendisine ikbalini temin eden bir izdivaç hazırladığımız halde, bütün mesaimizi, kendisinin istikbalini, her şeyi bir cariye'nin hizmetten kirlenmiş eline mi teslim ediyor? Mümkün değil.*'³⁴ Nitekim âşık gençlerin sırlarının ortaya çıkmasıyla aile hemen bu duruma engel olarak Dilber'in evden uzaklaştırılmasına karar verip bunu ivedilikle gerçekleştirir. Başkaları tarafından müdahale edilerek sonlandırılan bu aşk hikâyesinde her iki karakter de büyük sıkıntılara maruz kalır. Nihayetinde Celal Bey beyin humması geçirir, Dilber ise intihar eder. Bu nokta da '*Sergüzeşt' romanının ezilen masum insan ile ezen, kötü, anlayışsız insanlar tezadına dayandığı*'³⁵ açıkça görülür.

Samî Paşazade Sezai'yi, Dilber'in kişiliğinde hem annesinin ve bütün esirlerin, hem de o zamanki toplumumuzda kapalı bir hayat yaşamak zorunda olan kadınların savunmasını yapar. Dilber'in intiharında, hayata yeteri derecede hazırlanmamış kadının güçsüzlüğü de vardır.³⁶ Toplum yapısına uymayan bu tutumu Celal Bey'in tüm ailesinde görmek mümkündür. Herkes Celal Bey'in ancak kendisine eş bir evlilik yapmasıyla hayatının daha iyi olacağını düşünür. Celal Bey'in amcası Münevver Bey ile yalnız kaldığı bir sırada geçen bir diyalog bunu destekler:

Celal Bey:

'Zannederim ki; dünyada gençlerin en büyük hakkı istedikleriyle evlenmeleridir. Gözlerin hakk-ı intihabına, zevkin hürriyet-i tensibine, ruhun imtizaç-ı tabiyesine karışmak en büyük zulüm değil midir?

Münevver Bey:

*-Öyle. Fakat o yaşlarda galeyan-ı şebabetle gözler hakayık-bin olamaz. Gençlikte zevk insanı ekseriya yanıltır... Heyecanı derecesinde amik olmayan şebabetin, mecnunane hevesatı, seneler tarafından tashih olununca, birdenbire insan ne görür: Hatalarını, kusurlarını... ve belki cinayetlerini...'*³⁷

Celal Bey yüksek bir sosyal tabakanın mensubu olmasına rağmen, taşıdığı zihniyet ve aldığı tavır itibarıyla onlardan ayrılır.³⁸ O, değer yargısında maddi kazanımları değil, beşere dair hissiyatları ön planda tutar. Bu düşünceler ile ailesine karşı gelen Celal Bey, sadece kendi aşkını değil, Dilber gibi ezilen insanları da savunmuş olur.³⁹ Bu eserde de toplumsal statü gereği biten bir aşk yapısı vardır. Fakat her eserin kendi içerisinde karakterleri farklı mizaçlara sahiptirler. İki eserde de genel olarak

³⁴ Sami Paşazade Sezai, *Bütün Eserleri 1*, Haz. Zeynep Kerman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 42.

³⁵ Mehmet Kaplan, s. 356.

³⁶ G. Güven, s. 94-95.

³⁷ Sami Paşazade Sezai, s. 49.

³⁸ Mehmet Kaplan, s. 362.

³⁹ Mehmet Kaplan, s. 364.

toplumun düşünce yapısına bakıldığında, insanların zihninde aynı düşünce hâkimdir. İnsanın duygu dünyasında hissettikleri hep geri planda kalır, insanları maddiyat, soyluluk, asillik gibi konular ilgilendirir.

Mukayeseli bir yaklaşımla eserlerdeki kahramanları ele aldığımızda, kahramanlar arasındaki benzerlikler karşımıza çıkan en belirgin unsurdur. 'Zavallı Liza' adlı eserdeki ana kahraman Liza, fakir bir köylü kızıdır. Hayatını zor koşullarda idame ettirmeye çalışır ve yaşlı olan annesine bakar. Sergüzeşt'teki ana kahraman olan Dilber ise anavatanından zorla koparılmış esir bir kızıdır. İnsan pazarlarında satılan Dilber konaklarda halayıklık yapar ve yaşamaktan başka hiçbir hakka sahip değildir.

Verilen iki örnekten anlaşılacağı üzere; toplumlar farklı olsa da insanları ezen, onları hor gören ve toplumsal tabunun son derece hissedildiği bir durum ortaya çıkar. İki kadın kahraman da toplumun en aşağı tabakasının mensubudur. Bu yüzden toplum içerisinde hiçbir şekilde saygı görmezler ve çevrelerindeki insanlar tarafından kötü muameleye maruz kalırlar.

Toplumun bu yöndeki tutumundan dolayı kendilerini de bu duruma alıştıran karakterler hayata bakış açılarındaki her şeyde aşağı sınıf insanının düşünce yapısıyla hareket ederler. Kendilerinden üst bir soya mensup kişilerle konuşmaktan çekinir ve ona göre hareket ederler. Fakat yine iki eserde de kadın karakterlerin cesaretleri göze çarpar. Çünkü tabi oldukları sosyal konumu bilmelerine rağmen karakterler sevgilerine sahip çıkar ve belki de o dönemde kimsenin yapamayacağı bir tutum içerisinde bulunurlar.

Eserlerdeki kadın kahramanlar, yazarlar tarafından adeta birer saflığın ve sevginin sembolü olarak gösterilir. 'Zavallı Liza'daki Liza Erast'ı samimi bir şekilde sever ve elinden gelen ne varsa Erast için yaparken, 'Sergüzeşt' eserindeki Dilber de Celal Bey'i safiyane bir aşkla sever. Liza Erast'ı bir gün bile görmezse yüreği sıkışır ve gözyaşlarına boğulur. Dilber ise daha önce bulunduğu diğer konaklara göre daha rahat yaşadığı evden kovulma pahasına Celal Bey'e olan sevgisini göstermekten çekinmez.

Dilber ve Liza'nın sahip olduğu duyguların bu kadar yoğun olması iki karakterin de duygularının ne kadar derin, saf ve temiz olduğunun göstergesidir. Aynı zamanda erkek karakterlerle kıyaslandığında sevgilerine olan bağlılıkları daha fazla görülür. Eserlerdeki erkek kahramanlara baktığımızda ise iki karakterin de soylu kesim mensubu oldukları görülür. İki yazar da erkek kahramanlarına karşı çok büyük bir negatif özellik yüklemeyi. İki karakter de bağlı buldukları toplumsal yapıdan dolayı zorluk çeker, sevmelerine, âşık olmalarına rağmen aşklarına kavuşamazlar.

'Zavallı Liza'daki Erast soylu kesimine ait bir askerdir. Soylu yaşamının getirisi olarak balolar ve üst kesim cemiyetlerde bulunur. Bunların neticesi olarak da bu sahte insanlardan bıkar ve gerçek aşkı Liza'da bulduğunu düşünür. İlk başta saflığın sembolü olan Liza, daha sonra Erast için bu önemini yitirir. Kendi içerisinde savaş halinde olan Erast, zengin yaşamını seçip Liza ile yollarını ayırır. Liza'yı hala sevdiğini dile getiren Erast, ödemek zorunda olduğu borçları ve Liza arasındaki seçimini borçlarından yana kullanarak soylu bir kadınla evlenmeyi tercih eder. Daha dikkatli bakıldığında aslında Erast karakteri, Liza'nın saflığının ve masumiyetinin daha çok vurgulanmasında bir araç

olarak da karşımıza çıkar. Çünkü Liza çikarsız sever. Fakat Erast belli başlı çıkarlar doğrultusunda hareket eden, toplumsal yaşam içerisinde üst kesime ait biridir. 'Sergüzeşt'teki Celal Bey de üst kesime ait bir karakterdir. Paşazade çocuğu olan Celal Bey de -Erast'ın Liza da bulduğu gibi- esir Dilber'de aşkı, sevgiyi bulur. Erast örneğinde olduğu gibi, Celal Bey bağlı bulunduğu üst kesimin getirisinden dolayı Dilber ile mutlu bir aşk yaşayamaz ve Dilber'in evden gönderilme sebebi olur. Fakat Celal Bey, Erast karakterine göre sevgisine daha sıkı sıkıya sarılan bir karakter olarak karşımıza çıkar. O, Erast gibi sevdiği kızdan uzaklaşmaz, aksine uzaklaştırılır, peşine düşüp aramasına rağmen kavuşamaz.

Eserde Dilber'in gidişinden sonraki ruh hali adeta içler acısı bir durumdadır. Dilber'e kavuşabilme arzusuyla kendince çareler arar fakat başarılı olamaz. Erast da Liza'nın ölümünden sonra derin bir üzüntüye kapılır, hayatı boyunca mutsuzdur. Fakat kesin olan şey şu ki; Celal Bey Erast'a göre daha tutkulu ve daha samimi bir karakterdir. Çünkü Celal Bey elinde bulunan imkânları değerlendirebilmek için var gücüyle harekete geçer, fakat Erast karakterinde böyle bir çaba görülmez.

Eserlerde bulunan sosyal statü konusuna eğildiğimizde ise göze çarpan bir benzerlik ortaya çıkar. Zavallı Liza'da Erast'ın üst kesime, Liza'nın ise aşağı kesime ait olması bu aşkın mutlu sonla bitmemesinin nedenidir. Çünkü ait oldukları topluma göre hareket eden iki karakter de bu aşkın seyrini belirler. Sergüzeşt'teki Celal Bey de bir paşazade çocuğu olarak üst kesime aittir.

Dilber ise Liza gibi aşağı tabaka insanıdır. İki karakter arasındaki aşk bu yüzden toplumsal bir engele takılarak mutlu sonla bitmez. Çünkü toplum ancak iki eş seviyedeki insanın ilişkisini onaylar. Dönem toplumunun düşüncesine göre insanlar ancak bu şekilde mutlu bir evlilik sürerek geleceklerini garanti altına alırlar. Rus toplumu ya da Türk toplumu fark etmeksizin iki eserde de ortaya çıkan tabular ikili ilişkilerdeki gidişatın seyrini belirler. Günümüzde dahi bu konu hâlâ insanların ilişkilerinde göze çarpar. Sadece zaman, mekân ve karakterler farklı fakat insanların zihniyetlerindeki düşünce hâlâ aynıdır.

İki eserde de kahramanların duygu dünyalarına eşlik eden doğa tasvirleri de dikkat çeken bir diğer unsurdur. 'Zavallı Liza' öyküsünde Liza'nın Erast'la birlikte olup masumiyetini kaybettikten sonraki havanın birden kötüleşmesi ve yazarın da bunu söylemlerinde dile getirmesi göze çarpar. Hava adeta kasvetli bir hale bürünerek Liza için üzülmektedir ve aynı zamanda başına geleceklerin adeta bir habercisidir. *'Fırtına şiddetle gürlledi; kara bulutlardan yağmur boşaldı. Sanki doğa, Liza'nın kaybolan masumiyetine ağıt yakıyordu.'*⁴⁰

Sergüzeşt romanındaki Celal Bey ve Dilber'in birlikte olmasından sonra havanın ağır bir hale bürünüp yağmur yağmasıyla can sıkıcı bir durum ortaya çıkarması 'Zavallı Liza' öyküsündeki durumla benzerlik gösterir. *'Yağıyor! Yağıyor! Lâyenkatı yağmur*

⁴⁰ B. Karaca, s. 40.

*yağyordul*⁴¹ İki eserde bulunan bu doğa tasvirleri okuyucuya adeta kötü şeylerin olacağını bildirir. Böylesi bir benzerliği de iki eser okunduğunda göze çarpan diğer bir ortak nitelik olarak görmek mümkündür. İki eserde de dikkat çeken diğer bir olay trajik son olgusudur. Her iki eserin sonunda erkek karakterler büyük acı içerisinde kalır. Erast hayatının sonuna kadar mutsuz olarak yaşar, Celal Bey ise ağır hastalığa yakalanır. Kadın karakterlerde ise sonuç aynıdır. Son olarak intihar etme seçilir fakat dikkat çekici olan ise karakterlerin –Liza ve Dilber- suda boğularak intihar etmeleridir. Kanaatimizce her iki yazar da saflığın ve temizliğin sembolü olarak yaratmış oldukları karakterlerinin hayatlarını böylesi bir ölüm ile sonlandırarak, onların ruhlarını temizleyip huzura kavuşturmak isterler.

SONUÇ

İki eserin yazılış tarihine baktığımızda yüz yıllık bir zaman farkı karşımıza çıkar. Hemen hemen aynı hayat tarzına ait olan yani Rus toplumunda soylu, Türk toplumunda ise paşazade bir ailede dünyaya gelen yazarların eserlerinde de benzerliklerin bulunması şaşırtıcı olmayacaktır. Her iki eserde de sosyal statü keskin bir şekilde karşımıza çıkar.

Eserlerde karşımıza çıkan bu keskinlik; eğer insanlar sosyal statü gereği birbirlerine eş değilse sevgi, aşk gibi gayet insani duyguları bile yaşamaları mümkün değildir. Böylesi bir yaşam dönemin toplumsal yaşantısı içerisinde kabul görmez. Farklı toplumlar olmalarına rağmen sosyal yaşam algısı benzerliği çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilir. Çünkü iki eserde de anlatılan konu din, dil, milliyet fark etmeksizin tüm insanlarda var olan evrensel bir duygu yani aşktır. Fakat asıl sorunsal kişiler dışında kalan etkenlerin bu ilişkilerin sonucunu etkileyen bir yapıda karşımıza çıkmasıdır. Yani asıl sormamız gereken soru şudur: Eğer toplumsal statü olmasaydı Erast/Liza ya da Dilber/Celal Bey aşkı hiçbir zorluğa uğramadan mutlu bir sonla bitecek miydi? Bu sebeplerden ötürü her iki eserde de kahramanlar arasındaki sosyal statü yaşadıkları aşk ilişkilerinde belirleyici olur. İki eser de sadece aşk temasıyla değerlendirilemeyecek kadar içerik olarak büyük eserlerdir.

Eserler hem kendi içerisinde hem de karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, çok farklı boyutlarda konular gözler önüne serilmektedir. Eserlerde âşıklar arasındaki sahnelerin benzerliği, âşıkların ruh halleriyle uyum sağlayan doğa, âşıklar arasındaki diyaloglar, iki eserde de sözü edilen dini-mistik öğeler dikkat çekici diğer konulardır. Bütün bu unsurlar bir makalede yer alamayacak kadar kapsamlı ve detaylı bir şekilde ele alınması gereken konulardır. Ele almış olduğumuz bu çalışmada vurgulamaya çalıştığımız olgu, dünya üzerinde var olan, tüm insanlarda bulunan ortak duyguların dil, din, milliyet, sosyal konum vb. fark etmeksizin aynı derecede değerli olduğu ve bu gibi beşeri duyguların gönül rahatlığıyla yaşanması gerektiğinin önemidir.

---

⁴¹ Sami Paşazade Sezai, s. 60.

KAYNAKLAR

- Blagoy D. D., İstoriya Russkoy Literaturı XVIII veka, Gosudarstvennoye uşebno-pedagogičeskoye izdatelstvo, Moskova, 1951.
- Engünün İ., Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Ertaylan İ. H., Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- Güler G., Sami Paşazade Sezai ve Eserleri, Dergah Yayınları, İstanbul 2009.
- Kaplan M., Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1, Dergâh Yayınları, İstanbul Ekim 2014.
- Karaca B., Rus Edebiyatı Öykü Antolojisi, Kavis Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Karataş T., Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001.
- Kisliyahina L. G., Formirovaniye Obşestvenno-Političeskih Vzglyadov (1785-1803 gg). N.M.Karamzina, Pod Redaktsiyey Proffesora İ.A. Fedosova, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1976.
- Kolcu A. İ., Yeni Türk Edebiyatı, Ed. Ramazan Korkmaz, Grafiker Yayınları, Ekim Ankara 2015.
- Lotman, Sotvorenıye Karamzina.
- Moran B., Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I(Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Mutluay R., 100 Soruda XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı (Tanzimat ve Servetifünun), Gerçek Yayınevi, İstanbul, Nisan 1970.
- P.N. Berkova, G.P.Makogenenko, İ.E. Sermana, Derjavin i Karamzin v Literaturnom Dvijenii XVIII-naçala XIX veka, İzdatelstvo 'Nauka' Leningradskoye Otdeleniye, Leningrad 1969.
- Sezai, Sami Paşazade, Bütün Eserleri 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- V. G. Belinskiy, http://dugward.ru/library/pushkin/belinskiy_soch_pushk.html#karamz, Erişim Tarihi: 15.10.2016.